

Իրաց այս վիճակին մէջ Աշխատանքին եւ Հիւանդանոցին դրամական տագնապը այնքան կը ճանրանայ, որ Հոգաբարձութիւնը Հետեւեալ խնդրագիրը եւ ելման վիճակը ուղղել կը փութայ կականեան Ազգապետ Պատրիարքին:

Պաշտօնական վե Բայեթիւն

Պատրիարք վարդապետ Հայրենիքէն

Պիլիկեր տեօրթ քիշի Ֆուքարա սանդղը մեմուրարը 1849 սենե Մարտ պիլիկերուն 1854 սենե մարտ պիլիկեր ֆուքարա պէշ սենե իրի երկ ֆամիլիատան ֆաղալ ֆուքարայայ մասշ վերեւը՝ դպրատունտա երկ էլլի շօռնը բուպաքը լան չէր պիլ մարտաֆը իլեն պարմարը, Սուրբ Եփեսոս խաթախանեան սէքսն տարան քիշիլէն եօլմիլ նաֆարա, Հէքիմ, էկա վէ բուպա վէ պարմարը, սանիլեն Օսկիբերան ժամրնը մեարիֆլէրի կերէք ժամրն կերէք էպիլեպիլին Հէք պիլ թիւրեւ, վէ ճէմի խղմիլ չիլէրին մա-հիլէրի վերիլէրէք՝ էլլի Ալաշէն ինայէթի իլեն, սանիլեն միլլէթ յայէլիմտէ խաթախիլի էլիմիլտան կէլաիկի ֆատար էլլէտիք իւնը, պու տէֆա 1854 սենե Մարտ պիլիկերուն նոյնմը բեր պիլիկերիլէտէք տարուլ այ տըր էլլի պիլի զարուլ աշիլ տըր սանդղը, վէ այլըւլարտա վերեւտիք, պունուս իլեն պորմուլուլ պիլլէթ՝ ճէ խապեր վերմէյ, զերա բաշալլըքտան ֆուքարա չըլանմըլ տըր, վէ Հէք պիլ իրաւունըլարտա չըք թէնզիլ օլմուլ տուր, պու սեպիլտան Սիլիկեր իխտար իտերիլ քի միլլէթ ճէ պունուս չարսիլեն ինայէթի վէ կայրէթի Սիլիկերուն պէլլէրիլ (Դիւ. Ատ. Տփ. 241):

Ֆուքարա Սանդղը Մեմուրարը

Մահ ալ մահ մշտաթիլէն	ըը.
Պիլիկերի ֆուքարա մասշը	6.000
Էլտան վերիլէն	1.500
Խաթախանէ մեարիֆլէր	5.000
Դպրատուն մեարիֆլէր	4.000
Օսկիբերան ժամրն մեարիֆլ	4.000
Քեօմիլ տուն վէ սայլ մեարիֆլէր	1.500
Խղմիլ ճէ մեարիֆլէրիլ	1.000
Ջաշուրաթ մեարիֆլէր	1.500
Էպիլէ թամիլլէրիլ	1.000
	25.500

Մահ ալ մահ իրաւալ

իրաւալարտան Սանդղըլ	ըը.
Ս. Եփեսոս	2.500
	1.000
	3.500

Պաշտօնական օլան իրաւալ

Ծնունդ Ջաթիկ վերիլէրի	
Ռըրմուլ իւլարտան	
Կտակ Վասի իլէրիլտան	
Գաւաճանակարտան	
Թիմարխանեան մաշիլէրտան	
(Դիւ. Ատ. Տփ. 241):	

Խնդրագրոյ եւ Հաշուց վիճակին վրայ 1854 Դեկտ. 26ին գումարեալ էրկոտասանից ժողովը Հետեւեալ որոշողութիւնը կու տայ:

... Ֆուքարախանէ Մեմուրէրի խաթաթը իւղէրիլէ պու կիւնքի մէջիւ քարար վերիլ քի Հալա մեփտա օլան մեմուրէրի պէշ ալթը քաթ խաթի իւլէ օլունարաք ֆուքարախանէին Հալի Նէրատան տըր, վէ իլէրտէ Նէր տալէթտէ խաթիլի միւնաիլ օլուր, թահրիլէն Բաթրիլէրտէյն պէլան իթմէլէրի, վէ շիթալիլ Նէր տալէթտէ իյանէ միւլէրիլ իսէ ինքա իթմէք:

Այս որոշողութեան վրայ կականեան Պատրիարքը Նախկին Հոգաբարձուներուն անձամբ տունները կ'այցելէ եւ կ'առաջարկէ ի սէր Աստուծոյ եւ Ազգին վերապիս ստանձնել Ազգասանոցի եւ Հիւանդանոցի Հոգը խոտանալով անոնց ո՛ր եւ ձեռնադրութիւն: Անոնք թէեւ կը դժուարին յառաջ բերելով իրենց քսան երեսուն տարուան ձրի ծառայութեան փոխարէն կրած զրկանքը, թշնամութիւնը եւ անբաւարը, ի վերայ այդ ամենայնի Պատրիարքին թախանձանաց չզիջանալով կ'ընդունին առաջարկը, որով Հետեւեալ Հոգաբարձութիւնը կը կազմուի (Պամ. Ատ. էջ 241):

(Հարաւորութիւն)

Հ. ՆՍՄԱՍՅԱՆ ՍՐԱԳԵՍՆ

Միաբան Անտոնեան:

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ

Ժ Ա Ն Օ Թ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Գ
ՍՅՈՒՄՈՒՆՈՒՆ ԳՆՏՄԱԻԹԵՆ
ԵՐԵՍԻԱ ԶԷԼԵՊԻԹ ԶԵՍԻԻԹԵՆ

Գ Լ Թ Ի Ս Ե.

(Հարաւորութիւն):

19րդ Դարու սկիզբն՝ 1800 Ապրիլին, Սուրմառեցի Դանիէլ Պատրիարքին օրով, Գումա գարուի Ս. Աստուածածին Նկիզեցւոյն մէջ տեղի ունեցած են մեծագործ ժողովներ¹, որոնց Նպատակն էր, իշխանի վախճանած Ղուկաս կաթողիկոսին յաջորդն ընտրել: Այս ժողով-

¹ «Պամ. Հայր. Ա. Պիլիկերիլէտի. Գ. Պիլիկ. 1870, էջ 8-20: Կ. Պիլիկ. Հայր. Հ. Սասունի (Յարեցց) Ազգ. Հիւանդանոցի 1901, էջ 166-168:

ները մէկ երկու Երբազան փառամոլներու սագ-
րանքով զժբախտաբար խիստ աղմկակից եղած
են, ասոնցմէ է որ նոսնք առած է յետոյ
Դաւիթ-Դանիէլեան կաթողիկոսութեան այն
Տաճարաւորը հոգիւր, որ անցեղ գարու մեր
Եկեղեցական պատմութեան ամենէն տխուր եւ
քսաճեցիկ էջերն է յօրինած:

1805ին Չամաչըրճեան Յովհաննէս Պա-
տրիարքի նախագահութեամբ ունի եկեղեցւոյն
մէջ տեղի կ'ունենայ Ազգային ժողով մը¹, որ
Նկատարութեան առնելով Էլժմեանի Միաբանու-
թեան կողմէն յատկապէս յղուած այն Գիրքը,
թէ Դաւիթի Թուրմառեցի կաթողիկոս Տառա-
տուած է Էլժմեանի Գահին վրայ, ինչն ալ միա-
ձայնութեամբ կ'ընդունէր զայն շարապետ ա-
մենայն Հայոց, մեծեղով խապը Դաւիթ
Էնէքէթցին, որ Դաւիթի ազգընտիր կաթողիկոսի
իրաւունքին իրեն թէ յափշտակէ եւ Էլժմեանի
Աթոռին բռնաբարելու եղած էր:

Մայր Եկեղեցւոյ կամարներուն ներքեւ
եղած ազգային գումարաւորներուն կարեւորա-
գոյններէն էր եւ այն՝ որ 1810ին², դարձեալ
Յովհաննէս Պատրիարքի գահակցութեամբ
կը կազմուէր եւ Հինգ յարգական նիստեր
կ'ունենար թնեւոր Տեմուր Հայ-կաթողիկ
ազգայիններու կողմէն ներկայացուած կրօնա-
կան Հինգ խնդիրները, առաջարկութիւնները,
որոնց կարաւորութեամբն այս վերջինները պիտի
գային միանալ Ազգին, բայց արդիւնքը կ'ըլլայ՝
ոչինչ: Այս ժողովին մասնակցած են մեծանուն
Գէորգ Պաշտպանի եւ Գր. Փէշտմալյանն պա-
տուելիները³ եւ նաեւ Գրիգոր Սախայան, որ
1820 Սեպտ. Հին Մայր եկեղեցւոյ դրան առջեւ
գլխատուած է⁴:

Կաթողիկ-Հայերու Հետ ընձացուած միու-
թիւնը ձեռք բերելու համար Անգրիանուպոլ-
սեցի Պօղոս Պատրիարքն ալ քանիցս 1815—
1823 հոն ժողովներ⁵ գումարած է, եւ թէեւ
պահ մը յաջողութեան պէս բան մը կրցած է
ձեռք բերել, բայց դարձեալ խրաժը զոր ժա-
մանակի բացած էր Ազգին եւ Հայ-կաթողիկներու
միջեւ, չկրցաւ գոցուիլ, եւ ընդհանրապէս ալ
աւելի լայնեալ մեծեղ սկսաւ, մասնաւոր ու
ժողովրդական տգէտ ու խաւարաժող շարժում
մըն ալ Պօղոս Պատրիարքին դէմ ծագելով ալ
աւելի մեծ արգելք ելաւ գործին յաջողութեան:

Այս ժողովներուն յիշատակը միայն մնաց 1⁰,
հռչակաւոր «Հրաւեր սիրոյ», սահմանադրու-
թիւնը⁶ եւ 2⁰, Եկեղեցական այն մեծ Հանգեսը,
որ՝ միութիւնը կնքելու համար, տեղի ունեցաւ
1820 Ապրիլ 20ի Զատիկի օրը⁷, նորաշէն
Պազէէ ժամանակ՝ այսինքն Մայր Եկեղեցւոյ
հիստորիային տաճարին մէջ, նախագահութեամբ
Պօղոս Պատրիարքին, եւ որուն ներկայ եղան
Հայ-կաթողիկ վարդապետներ, աշխարհական-
ներ եւ Ազգին բոլոր զաստակարգի վերաբերող
հոն բազմութիւն մը:

* * *

Պօղոս Պատրիարքի նախագահութեամբ
Ազգ. Պատրիարքարանի մէջ կարեւոր ժողով
մըն ալ 1819ին կը գումարի, ազատելու համար
Միտի Վերական կաթողիկոսը, զոր Օսմ. կառա-
վարութիւնը թելագրութեամբ Հայեպոյի շարա-
միտ սառնիկներու մահուան զատապարտած էր,
առաջնելով թէ Նա Միտի մէջ անառիկ ամրոց-
ներ, բերդեր կը չինէ, Հայկական ապստամբու-
թիւն հանելու նպատակաւ, մինչ խեղճին ըրածն
էր պարզ նորոգութիւն մը վառելին: Հայ-կա-
թողիկոսի մը մասին դրուած այս անարդար
վճիռին դէմ բոլոր ազգայիններ խորապէս կը
յուզուին. Պօղոս Պատրիարքն ու երեսնելիներ
երկար խորհրդակցութիւններ կ'ընեն, զանազան
գիտնական կ'ընեն եւ վերջապէս Յիւզեան Գրի-
գոր 26էկտիին ազգու միջնորդութեամբ կը
յարդիւն ստեղծ մահուանէ փրկել կաթողիկոսը,
զոր կը բերեն Ն. Պօլս եւ ժամանակ մը հոն կը
պահեն⁸: Մայր եկեղեցւոյ 1820ի շինութեան
օժուով կատարած է այս Վերական կաթողիկոսը:

* * *

Պօղոս Պատրիարքն վերջը Մայր Եկեղե-
ցւոյ մէջ գումարուած ժողովներու գլխաւորն եւ
Նկատելին է այն, որ եղած է 2ուհաճեան Մատ-
թէոս Պատրիարքի օրով⁹ 1847 Մայիս 7ին,
եւ որ 2ոգետի որ եւ Գերազոյն ժողովներու ա-
ռաջին ընտրութիւնը կը կատարէր Վայսերական
յատուի Փերմանով:

1848ին քմահաճ եւ յանձնապատաս-
մաբաններ անձնական հաշիւներով կը յարդին

¹ «Պատմ. Հայոց» Ա. Պերպերեան, էջ 54:

² «ՆՊԻ» էջ 67-71:

³ «Պատմ. Հայոց» Ա. Պերպերեան, էջ 68:

⁴ «ՆՊԻ» էջ 460:

⁵ «Պատմ. Հայոց» Ա. Պերպերեան, էջ 122-130:

⁶ «ՆՊԻ» էջ 132-136:

⁷ «Պատմ. Հայոց» Ա. Պերպերեան, էջ 98-100:

⁸ «ՆՊԻ» էջ 111-112:

⁹ «ՆՊԻ» էջ 319-320:

Հրաժարեցնել Մատթէոս Պատրիարքը, ժողովուրդն այս Հրաժարականի լուրն առնելուն, չափազանցօրէն գրգռուած մեծ ցոյց մը կը կազմակերպէ, կը խռնի Մայր Եկեղեցւոյն մէջ եւ բազմ, ամբարանաւ դէմ՝ կը բողոքէ Մատթէոս Պատրիարքի վերադարձը պահանջելով¹։ Ամբոյս աղաներն այդ պահուն Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ նոր Պատրիարքի ընտրութեան գործովն զբաղած, մարդ կը զրկեն՝ թէ Մատթէոսի Հրաժարականն անգառնալի է, զի Յէրուսաղէմ ընդունած էր զայն. այն ստան ժողովուրդը՝ «ուրեմն անոր տեղը թո՛ղ Եսկորսրը դայ»։ Եսկորսրը կ'ուզէր, կը գոչէ. եւ ամբոյսակազմ՝ ժողովը կը ստիպուի լսող ըլլալ, չնազանդիլ ժողովրդեան ձայնին՝ որ տիրաբար կը յաղթէ. եւ այսպէս Եսկորսրն Սրբազանք՝ նախկին Պատրիարքը, ժողովրդեան պահանջին վրայ նորէն Պատրիարք կ'ընտրուի ամբարաններէ՝ 1848 Հոկտեմբեր 7ին²։

1857 Մարտ 27ին Եսկորսրն Պատրիարքին նախագահութեամբ Պատրիարքարանը գումարուած պաշտօնական մեծ ժողով մը, վաւերացնելով կը հռչակէ Ազգ. կանոնադրութիւնը³, որ շատոնց ի վեր կը փափաքուէր եւ զոր խմբագրեր էին Սերփիէն, Օտեան, Ռուսինեան եւ ուրիշներ։

Բայց այս կանոնադրութիւնը գործադրութեան չմտած առ օրին մեռնելով, անոր տեղ ուրիշ մը կը պատրաստուի եւ երեք տարի վերին հաջիւ, այն ալ ժողովրդեան սաստիկ պահանջովն վրայ՝ կենք կը ստանայ ու Ազգ. Սահմանադրութիւնն անունով պաշտօնապէս եւ մեծահանդէս կը հռչակուի Ազգ. Պատրիարքարանին մէջ 1860 Մայիս 24ին⁴։

Ազգ. Սահմանադրութեան յաջորդ տարին երբ Սահմանադրական ճգնիմ եւ աղայափառի մէջեր կը սկսին ծայր տալ Ազգին մէջ, եւ վտանգել Ազգային նորոսին Օրէնքը, Հայ ժողովուրդը դարձեալ կ'անհամբերի եւ Մայր Եկեղեցին ու բազմ լսուելով կը յարձակի Պատրիարքարանին վրայ 1862 Օգոստոս 1ին. կը պահանջէ Սահմանադրութիւնը, ու ժողով, խորհուրդ ամեն ինչ տակն ու վրայ ընելով բոլորը

մէկէն դուրս կը հանէ պատրիարքարանէն, եւ յետոյ անոր դռներն ալ փակելով բանակները կ'առնու կը պահէ, մինչեւ որ դիմել տեղ անենք, արժանահաւատ ազգայիններ կը վստահացնեն թէ Ազգ. Սահմանադրութիւնը վտանգի մէջ չէ, մեռած չէ եւ թէ քիչ օրէն ճերմութեան վաւերացումովն այն պիտի վերադարձուի Ազգին⁵։ Գումարուի մէջ եղած ժողովրդական ազգային այս ցոյցը շատ նշանակալից կ'ըլլար եւ ցնցող. Օսմ. ճերմութիւնն անտարբար չէր գտնուէր անոր դէմ, եւ ժողովրդեան պահանջին, իրաւունքի գերագոյն տիրող բաւարարութիւն տալու խոստումով կը փութացներ վերջապէս քննութիւնն Ազգ. Սահմանադրութեան եւ զայն վաւերացնելով կը շնորհէր Ազգին 1863 Մարտին։

1863 Մարտ 23ին չք. օրն է, որ վաւերացուած Սահմանադրութեան առաջին ընդհ. ժողովը կը գումարէ Մայր Եկեղեցւոյն մէջ⁶։

Այդ թուականէն յետոյ Ազգային Սահմանադրութեան ընդհ. ժողովի նիստերը բաւական տանն տեղի ունեցած են միշտ Մայր Եկեղեցին, բայց յետոյ դիւրութեան համար անոնք զաւարթա փոխադրուելով, այսօր Մայր Եկեղեցւոյն մէջ բացառիկ ընդհ. ժողովները միայն իր գումարուին, այսինքն կաթողիկոսի կամ Պատրիարքի ընտրութեան, Պատրիարքական ուխտի հանդիսաւոր նիստերը։ Մայր Եկեղեցին իր Պատրիարքարանոնք հին ժամանակներէ ցայսօր շատ մը կարեւոր ժողովներու հանդիսաւոր ըլլալով հանդիսատես ալ եղաւ ազգային յեղափոխական շարժումներու, որոնք տխուր բայց խորհրդաւոր յիշատակներ խորքանդակ թողած են ամեն Հայու սրտին վրայ։

Հոն էր՝ որ 1890 Յուլիս 15ին տեղի ունեցաւ ազգային զգգոհութեան այն առաջին ցոյցն, որով Ալեքեան Խորեն Պատրիարք կը հրաւիրուէր գլուխ կանգնել ցոյցարարներու հոծ խումբի մը, գնալու Բ. Դուռը եւ Դաւառացի բազմաշարար կեղեքուած Հայուն խնդր վիճակին դարձան խնդրելու համար։ Հոն էր որ այդ օրն՝ Օսմ. զինուորներու եւ Հայերու միջեւ ընդհարումներ եղան եւ քանի մը Հայ կորիճներու դիակները գետին փռուեցան։

Հոն՝ Սուրբ Աստուածածնայ Եկեղեցւոյն մէջ էր, Իզմիրեան Մատթէոս Սրբազանի առաջին Պատրիարքութեանը՝ 1895 Սեպտեմբեր 18ին, որ Բ. Դրան գետ կատարուած մեծ ցոյցը

¹ «Ազգ. Հայտն» Ա. Գերպերեան, էջ 365-366։

² «Ուրբ», էջ 368։

³ «Միւլա» Կ. Պոլսոյ, Ա. տարի 1857, Թիւ 14 Մարտ, էջ 312-317։ Եւ՝ «Մատի» 1857 Մարտ 28։

⁴ «Մատի» Թիւ 430, 5 Մարտ 1860, «Միւլա» Կ. Պոլսոյ, Գ. տարի, Թիւ 97, 10 Մայիս 1860, էջ 97։

⁵ «Միւլա» Կ. Պոլսոյ յուլիս 1890 Մայիս 24։

⁶ «Մատի» Թիւ 433, 26 Մայիս 1860։

¹ «Մատի» Թիւ 548, 11 Օգոստոս 1862։

² «Մատի», Թիւ 580, 23 Մարտ 1863։

կազմակերպողները գումարուեցան նախ, աղօթեցին, հաղորդուեցան եւ իրենց հետ առնելով առաւարդ ժողովուրդեան առուար բազմութիւն մը այր եւ կին, դիմեցին Պապը Ալէ բողոքեալ Սատուին կողմէն համար:

Ս. Սատուածանայ հնամենի կամարներուն տակ էր որ այդ տարի օրերով ապաստանեցաւ սարափահար խելճ Հայ ժողովուրդը, երբ Պապը Ալէի ցոյցին յաջորդ օրը մայրաքաղաքին մէկ քանի վայրերուն մէջ կը սկսէր վայրագ Հայալծարդ մը իբրեւ պատասխան կատարուած արգարացի բողոքին: Հայալծարդ մը այս, որ կայեակի արագութեամբ ալ անխայ կը տարածուէր նաեւ գաւառները:

Յայտեցեալն մէջ էր՝ որ քանի մը օր վերջը Ցատեան Արթին Բաշա, կը ներկայանար եւ հոն ապաստանած Հայերուն Սուլթան Համփաի կողմէն ամեն կերպ ապահովութիւն հրապարակաւ խոստանալով, քաղցրութեամբ կը հրաւիրէր դանոնը, որ եկեղեցիէն դուրս ելլեն եւ իրենց ունեւեր վերադառնան ամենահագիստ:

Հոն՝ այդ եկեղեցւոյն բակին մէջն էր՝ որ 1894 Մարտ 15/27ին Ալեքեան խորեն Պատրիարքին վրայ մահափորճ մը կատարուեցաւ, հոն էր՝ որ 1903 Յունուար 6ին՝ Դանուշի առաւուն թափօրի միջոցին Պատարագիչ Օրմանեան Մաղաքեա Պատրիարքին վրայ զէնք պարուեցաւ, վերաւորելով զայն ունեն:

Հոն էր վերջապէս որ 1908 Յուլիս 17ին Հինդալթի օրը Գ.Պօլսոյ ամբողջ Հայ ժողովուրդն, առաջնորդ ունենալով իրեն Պատրիարքական տեղապահ Գուրեան եղիճ Սրբազանը, գունդագունդ դիմեց թուրքիոյ Սահմանադրութեան վերածնունդի արշալոյսը խանդավառ ողջունելու, եւ անցեալին տխուր ու դառն յիշատակները մոռնալով, ազատութեան վեհ հրօշին տակ գիրկնդիտանուելու թուրք ազգի ներկայացուցիչներուն հետ:

* * *

Մայր եկեղեցւոյ դրան առնել գլխատուած է 1820 Սեպտ. 5ին, Սախայան Գրիգոր աղա անուն անձ մը¹:

Մայր եկեղեցւոյն բակը թաղուած են անոր բարերարները. 1. Գազազ Թարութիւն ամօրայ Պեղճեան 1834ին. 2. Վառդգայեան

Պօղոս Պէյ Ցատեան 1863ին. 3. Ունճեան Գեորգ աղա 1878ին. 4. Էդնանեան Յիգորան աղա 1883ին. 5. Տիկին Տիրուհի Կարապետեան 1890ին եւ 6. Մանուկ աղա Մարտանեան 1903ին եւ ունին իրենց շիրիմները:

Եկեղեցւոյն Աւագ տաճարի աջ գաւթին մէջ ալ կը հանգչէ Հոգեւոյն Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան 1884ին վախճանած, որ ունի շքեղ մահարձան մը:

Սյա տեղ կը փակեմ Ս. Սատուածանին եկեղեցւոյն վրայ եղած տեղեկութիւններու այս շարքը՝ որ արդէն բաւական երկարեցաւ: Բայց Ստամպուլոյ Պատմութեան մէջ հարկ էր այսչափ մը գրեն ծանօթացնել այդ հին եկեղեցին, որ Գ.Պօլսոյ առումէն մինչեւ հիմայ թրքահայ կենտրոն ամեն մէկ երեւէջներուն ականատեան ու աւանդապահ հեղաւ, եւ որուն ամբողջ պատմութիւնը կրնայ հատորներ լեցնել:

* * *

Մայր եկեղեցիէն փոքր ինչ հեռու գեպի Արեւելք Գումգաբուի գուրը, 1855ին՝ Թաւոր Սերովեան Պատրիարքի օրով, կառուցուած է Պեղճեան Թարութիւն ամօրայի կողմով Ս. Թարութիւն անուն գեղեցկաշէն եկեղեցի մը, ուր նախապէս 1834ին սկսեալ Բաժաղար մէրքէզի անունով մատուակի մը գոյութիւն ունի եղբը, տեղւոյն Արտութիւններն ընելու եւ հիւանդներու Ս. Հաղորդութիւն հասցենելու նպատակաւ:

Ունի Պօղոսեան-Վառվառեան անունով երկուսն նախակրթարան մը որ հաստատուած է 1834ին, եւ գեղեցկաշէն վերաշինուած է 1905ին:

Սյա Ս. Թարութիւն եկեղեցւոյն մէջ կը պահուի ձեռագիր մեծահատոր Աւետարան մը հաստ մագաղաթեայ, կաշեկազմ բայց քայքայուած, որուն համար կ'ըսուի թէ հայ ձեռորներ ծովէն հանած են ձուկ որսացած ժամանակին, խոշոր երկաթագիր է այն, թուական չունի, բայց 8—9րդ դարու գործ ըլլալ կը կարծուի:

Սյա եկեղեցին իր խորանին անմիջապէս ետին ունի բիւզանդական վաղեմի պարիսպներու մնացորդ մաս մը, բոլորովին անաղարտ եւ անկործան, զոր Եւրոպացի touristներ միշտ կու գան տեսնել իբրեւ թանկագին հնութիւն:

Եկեղեցւոյն ալ ու ձախ բակերուն մէջ իրենց շիրիմներով կը հանգչեն խումբ մը բա-

¹ «Պատմ. Հայոց», Ա. Կաթի Պեղճեան, էջ 480:

երբարներ, որոնք են, Ստեփան Խնձէեան (1862/ին), Յակոբ Պէլլերեան (1865/ին), Մատթէոս Սիմոնեան (1867/ին), Տիկին Թափոհ Ս. Լուսնոցկեան (1869/ին), Տիկին Խզար Կարապետեան (1874/ին), Տիկին Մաքրուհի Եսսեան (1876/ին), Կարապետ Նշատաճեան (1880/ին), Գեորգ Ամիրա Փափազեան (1883/ին):

* * *

Գումգարուի Հիւսիսային կողմը կը գտնուի Կէտիկ բաշայի բարձունքը, որ այժմ ընդարձակ թաղ մըն է Հայաքնակ. կայ հոն Ս. Յովհաննէս անուն սիրուն եկեղեցեակ մը որ նախապէս փոքրիկ մատուռ մը, կառուցուած է 1849/ին, վերաշինուած 1876/ին եւ վերանորոգուած 1885/ին:

Եկեղեցւոյն քովն է Սուրբ Մեսրոպեան երկսեռ վարժարանը, հաստատուած 1835/ին, եւ վերաշինուած 1880/ին:

Եկեղեցւոյն ձախակողման բակը՝ որ միանգամայն Ս. Մեսրոպեան վարժարանին պարտէզն է, կը հանգչին եկեղեցւոյն ու գարոցին սատարող բարերարներ, որոնք են՝ Յարութիւն Էսփիճեան (1877), Ալեքսան Մասեհեան (1878), Յարութիւն Գընաճեան (1895):

Կէտիկ բաշայի մէջ կը բնակին նաեւ բազմաթիւ բողջական Հայեր, որ ունին ժողովարան մը կառուցուած 1866/ին եւ վերաշինուած 1910/ին:

Կէտիկ բաշայի մէջ երկրորդ տարիներ մինչեւ 1880 գերազանցապէս փայլած է Հայ Թատրոնը, որուն տեղը այժմ խոյան աւերակ մըն է:

(Էրեւան-Իլի.)

ՏՕՔԹ. ՎԱՐԱՄ Ե. ԹՈՐԿՈՄԵԱՆ

Լ Ե Ա Ռ Ի Ա Ր Ա Ն Ա Վ Ա Ն

Ո Վ Ն Ա Ս Գ Ո Ւ Ռ Ո Ր Ա Ր Ա Ր Ա Ր Ա Ր

(Էրեւան-Իլի.)

Ս.

ՍԱԼ, ՍԱԼԱՔԱՐ, տափարակ ապուստ, սար:

ՍԱԼՄԻՆ = հաստ ձողն է որուն վրայ տակաւ կը փաթթուի գործուած սաւայնը:

ՍԱԼՄԻՎ = սիկ, կանաչ լուբիա, haricots verts.

ՍԱԿԱՍ = կ'ըսեն "սակաստ կ'եփի", մատաանը եմ: "Փորս կ'եփի", բացատրութեան մէջ գործածուած ձեւը:

ՍԱԼՄԱՆԻԼ = ստեղծել, յորհել, պարագ սեղ գործ կամ առարկութիւն հանել "գուն ալ բան կու սահմանես", = մեղադրանք է:

ՍԱԼՄԵՐՈՒԿԻԼ = իբր զահմկիլ, (զահի հարկանել): Ս եւ Ջ սաստկականները իրարու տեղ կ'անցնեն. ինչպէս՝ սպուկ, փոխանակ զսպուկի, եւ ղշալիլ փոխ. սխալիլ-ի:

Սան, սանուկ = սան, կնքահօր եւ կնքամօր ինամքին տակ մնանող ու մեծցող մանուկ: Սանին պաշտպաններն են սանահօր եւ սանամար:

ՍԱՏԸՆԱ = սատանայ:

ՍԱՏԸՆՈՒՔ Է = կարծես թէ սատանան այնպէս բերու պարագան. (տճ. Խըրիէ) զժբաղդաբար: "Ստաղնոք" ներս մտաւ,:

ՍԱՐՄԵՐԱԼ = սարսափիլ, ջուրտէն կամ վախէն գողալ:

ՍԱՐՓ = զառ ի վեր կամ զառ ի վայր կարծր եւ զօռուաբայլ. "սարփ է", "Սահեցուցիւ", գաղափարը կը շշտփէ:

ՍԵԻ = սեաւ: Բարդերն են — սեւերես, սեւընք, սեւաշուի, սեւ-ընքուի, սեւ-մօրուք, սեւ-մազեր: "Սեւուկ, կ'ըսուի անձանց համար, ՍԵԻԵԼ = սեւցնել: "Հօգիք մի սեւեր", (սուտ խոսելով այդպէս):

ՍԵՐ = 1. սեր: 2. սիրական: "Իմ սերս", կամ "սեր իմ Կարապետ", "Հայ ու գինի ունիս, իմ սերը գուն ես. Հայ ու գինի չունիս, իմ գեւը գուն ես", Նոյն իմաստ ինչ որ անգլիերէն my love ունի:

ՍԵՄԻՎ = դէմք, կերպարան "սիմնիկը կախ է", = տխուր է:

ՍԻՐ = փոքր բիր: "Սիր ու բիր", խաղի անուն է. բիրով զարնելով՝ սիրը հեռուն կը նետեն: Փոխաբերաբար կ'ըսուի "սիրն ու բիրն էին", = միշտ վէճ ու կռիւ կար մէջերմին:

ՍԻՐՍ = կարմիր հող:

ՍԻՐՏ = 1. սիրտ: "Սիրտ սիրտ ծամբայ կայ", 2. ստամոքս. ՍԻՐՏԱԼ = կերակուր մը որ ստամոքսը քիչ մը կը խառնէ, թէեւ ոչ փոխելու աստիճան: "ՍԻՐՏԱԼԻՔ", բարդին մէջ եւս սիրտը ստամոքս կընշանակէ: "Սիր չիմ կերեր ուր սիրտս մըմուռ է", յայտնապէս ստամոքսին կ'անդադրէ: Coeur, սիրտ, բառը ֆրանսացիք եւ heart (սիրտ) Եգիպտացիք նոյն-